

AZ OLVASÓÉRT

»ZÁRSZÓ HELYETT« II. RÉSZ

Levelezőink novemberi konferenciáján megkíséreltem választ adni arra a kérdésre: milyen tapasztalatokat kell leszűrnie könyvtári munkáinkra — az olvasóval való foglalkozásra — vonatkozóan a párt Központi Vezetősége 1953 júniusi, illetve 1954 októberi határozataiból. A napirendnek ehhez a pontjához — legalábbis kifejezetten — kevesen szólnak hozzá, de áttételeken (keresztül) sokan érintették.

Mind a beszámolóban, mind a hozzászólásokban elmondottakat röviden sommázom. Akkor is, most is hangsúlyozom: egyes szám első személyben beszéltek, a magam véleményét mondom — bár általában mások tapasztalataira támaszkodom és sokakkal egyetértek. A különböző könyvtárhálózatok szervezeti, a könyvtár-munka technikai és anyagi kérdéseivel nem foglalkozom. Ezeket a területeken elért eredményeket, — kétségkívül azok vannak elsősorban — és problémákat folyóiratunk egy másik cikke már megtárgyalta. Kizárólag az olvasóval való foglalkozásról: igényeik kielégítéséről, irányításukról, nevelésükről szólok.

Ennek legfontosabb eszköze a kölcsönzési munka. Eredményeit, vagy eredménytelenségét az olvasók eszméi és izlésbeli fejlődésén mérhetjük le legjobban.

Milyen eredményeket értek el e téren közművelődési könyvtáraink?

Válaszomat A Könyvtárhozhoz érkezett levelekre, különböző értekezleteken elhangzott hozzászólásokra, személyes tapasztalataimra és — főként — három dolgozatra alapozom. (A három dolgozat: Keresztesi Mihály: Az irodalmi izlés fejlődése a XX. kerületben, megjelent az Új Hang 1954. november-decemberi számában; Dobos Piroskának, a VIII. kerületi Szabó Ervin Könyvtárban végzett véleménykutatása és Kordos Lászlónak a miskolci Megyei Könyvtárban végzett felmérése. Ez utóbbi kettőt A Könyvtáros 1954. decemberi száma ismertette.) Közművelődési könyvtáraink legfőbb eredménye az a hatalmas, mintegy másfélmillióra tehető tábor, amely a felszabadulás után kiegészített állami és szakszervezeti könyvtárhálózat könyvtáraiból kölcsönöz könyvet, és rendszeresen olvas. Túlnyomó részük a múltban vagy egyáltalában nem olvasott könyvet, vagy csak ponyvát és silány kalendáriumot. Az, hogy ez a több mint másfélmillió fiatal és felnőtt könyvtárból kölcsönöz, azt is jelenti, hogy eszmileg tartalmas és művészi értékű könyveket olvas — s hozzátehetem: szívesen.

Tapasztalati tények: megfigyelések, közvéleménykutatások, felmérések tanúsítják, hogy az irodalmi közzététel megváltozott. Nemcsak a polgári kultúrával lényegesen fertőzött munkásosztálynak és dolgozó parasztságnak más az igénye, de lényegesen megváltozott az értelmiségé és a kispolgári középrétegeké is. Ma már csak igen kevesen óhajtják a ponyvát és kevesen akadnak, akik a polgári világ felkapott bulvárírótól, szórakoztató-iparosaitól, a tehetségüket áruba bocsájtóktól kívánnak olvasni. Harsányi Zsoltnak, Zilahy Lajosnak, Földi Mihálynak, Erdős Renée-nek, Márai Sándornak — hogy csak a magyarokat említsem — egyre jobban bealkonyul. Helyettük a legolvasottabb írók közé Jókai, Mikszáth, Móricz, Dickens, L. Tolsztoj, Shakespeare, Balzac, Móra, Veres Péter, Solohov, Petőfi, Erenburg, A. Tolsztoj, Illés Béla, Déry Tibor, Szabó Pál és sok más kiváló klasszikus és élő író került. Politikai műveket — kivált a haladást szolgálókat — a múltban nem igen olvastak málnak; ma, ha nem is kielégítő mértékben, de olvassák és tanulmányozzák a marxizmus-leninizmus klasszikusai és más kommunista ideológiai-politikai írók műveit. A múltból visszonyítva az érdeklődés a természettudományos, mezőgazdasági, műszaki és egyéb ismeretterjesztő irodalom iránt is erősen megnövekedett.

Az olvasók igényei döntően, forradalmian megváltoztak.

Van azonban néhány jelenség, amely meggondolkoztató.

A budapesti VIII. kerületi nőolvasók kedvenc íróinak listáján kevés olyan író található, akinek műveit nem ajánlhatnánk szívesen. De feltűnő, hogy élő szovjet író nevével csak a tizenötödik helyen találkozunk, élő magyaréval csak a huszonhatodikon. A legkedveltebb negyven író között csak négy szovjet és csupán három mai magyar szerepel. Miskolcon, ahol a tényleges kölcsönzés adatait vizsgálták, hasonló a helyzet. És ugyanilyen jelenségekről számol be a munkáslakta XX. kerületből Keresztesi Mihály. Faluról nincsenek számszerű adataink, de köztudomású, hogy ott is hasonló a helyzet, azzal a különbséggel, hogy a fiatal és nemcsak a fiatal, falusi olvasók nagy többsége leges-legjobban a meséskönyvet szereti.

Szembeötlő az is, hogy Miskolcon a ténylegesen kölcsönözött könyveknek csupán 5 százaléka származik szovjet szerzőtől, hogy bár az élő magyar irodalom olvasottsági százaléka nem rossz, de

a 16 százalék nagy részét néhány szerző (Veres Péter, Illés Béla, Szabó Pál, Illyés Gyula) néhány műve teszi. A XX. kerületi, túlnyomórészt munkásolvások rajtuk kívül a legszívesebben Rídeg Sándor, Sásdi Sándor, Nagy Sándor, Sarkadi Imre műveit, vagyis a paraszti témájúakat olvassák. Falun még sokkal inkább ezeket.

Jóikainak döbbenetesen nagy népszerűségét sem lehet teljesen pozitív jelenségként elkönyvelni. Rendkívüli módon ki kell ugyanis tágitanunk a realizmus fogalmát ahhoz, hogy Jóikai beleférjen.

Az utóbbi fél évben — úgy tűnik — visszaesett a politikai-ideológiai irodalom olvasottsága. Kicsiny az ismeretterjesztő irodalom iránti kereslet is. Meggondolkodtató az is, hogy falun elsősorban háztáji gazdálkodásban segítséget nyújtó szakkönyveket keresnek.

A helyzet két évvel ezelőtt nem volt mindenben azonos a maival. Valamivel több politikai irodalmat kölcsönöztek és jóval több szovjet regényt. Magyar és külföldi klasszikust sokkal kevesebben olvastak.

Romlott-e az utóbbi két évben a könyvtárak kölcsönzőmunkája, visszafejlődött-e az olvasók ízlése az új kormányprogram után?

Mindkét kérdésre határozott, nemmel kell felelnünk. Ahhoz azonban, hogy ezt megindokolhassuk, meg kell vizsgálnunk, milyen eszközökkel irányították a könyvtárosok olvasóikat. Nagyjából háromféleképpen: szemléltető és szóbeli propagandával (kiállításokkal, plakátokkal, különböző irodalmi rendezvényekkel), agitációval, vagyis a kölcsönzés köré meghatározott könyvek ajánlásával, végül magával a könyvtár állományával. E három eszközt egészítette ki a sajtó kritikai propagandamunkája.

A legerősebb hatásának a könyvtár állományát tartom, bár ez a nevelésnek meglehetősen passzív eszköze. Az állomány állandóan ható és — legalábbis az olvasó szempontjából — objektív tényező. Szerepe korlátozó. A könyvtáros nem adhat mást és a kölcsönző nem olvashat mást, mint ami megvan a könyvtár állományában. Az olvasó, ha semmiképpen sem tetszik neki az, amit így kap, legfeljebb más úton próbálhatja kielégíteni igényét, vagy lemond az olvasásról. Az állomány volt a legjelentősebb irányító tényező azért is, mert könyvtárosaink nagy része — kivált a múltban — nem sokkal volt képzettebb és műveltebb magánál az olvasónál, tehát propagandája és agitációja — ha fejtett is ki ilyen tevékenységet — nem lehetett eléggé hatásos. Más könyvtárosoknak pedig idejük nem jutott a személyes ajánló munkára. A köl-

csönző munkát tehát elsősorban maga az állomány határozta meg.

Milyen volt közművelődési könyvtáraink állományának összetétele két évvel ezelőtt?

Kezdjük azzal, ami nem volt a polcon. Hiányoztak a fasiszta, a rendszerünkkel ellenséges könyvek és a ponyva-irodalom. Ez vitathatalanul helyes. Túlnyomó többségükben a polgári szórakoztató-iparosok művei sem voltak fellelhetők, hiszen közművelődési könyvtáraink, csekély kivétellel a felszabadulás után létesültek és a régiékből is — hivatalos utasítás nélkül — kiszórták ezeket. Ez sem baj. Így ezek az üres, népbutító mákonyárusok nem fertőzheték meg az új olvasókat. De jórészt hiányoztak könyvtárainkból a magyar és külföldi klasszikusok remekművei és szinte teljesen hiányoztak a félmúlt polgári — de a polgárságot akarva-akaratlan mégis csak bíráló —, a mai nyugati haladó polgári és új realista írók könyvei is. Könyvkiadásunk és ennek nyomában könyvtáraink szerzeményezői úgy vélték, hogy ez utóbbi negatívumokból előny származik majd: Ráterelődik a figyelem a mai magyar és szovjet írókra és az olvasóközönseget nem fogja megfertőzni a világnézetünkkel többé-kevésbé ellentétes irodalom.

A korlátozás azonban ellenhatást váltott ki. Most, hogy könyvkiadásunk a kormányprogram után jórészt kijavította egyoldalúságát és sokkal több klasszikus mű került könyvtárainkba — az olvasóközönség szinte kiéhezetten veti magát rájuk, s a félmúlt és jelen haladó polgári íróira.

Könyvkiadásunk — különösen 1950—52-ben — válogatás nélkül adta ki a szovjet szerzők műveit, kitűnőeket vegyítve közepesekkel, s művészileg, sőt — a konfliktus nélküliség s az azóta megcáfolt más hamis elméletnek dűlése idején — ideológiailag is gyengékkel; némelyiket és nem mindig a legjobbakat, erősen túlzott példányszámban. Ugyanígy vegyesen és főlösen kerültek aztán ezek a művek könyvtárainkba. Kritikánk és könyvtári propagandánk, sőt a könyvtári ajánlómunka is, jóhiszemű erőszakosságával, ezt a hibát felnagyította. A kritika ugyanis nem tett különbséget az eszmei és művészi értékben nagyon is különböző művek között. Az olvasó, aki hallgatott a kritikára, propagandára és agitációra, gyakran becsapódott: Ennek hatására nem maradhatott el.

A mai magyar irodalom olvasottságának főként a sematikus, a jóhiszeműen bár, de csak a homlokzatot mutogató, gyakran azt is átfestő regények ártottak.

Kétségtelen, hogy elsősorban ez az őszintétlenség és nem írónknak a klasszikusoknál szerényebb művészi eszközei riasztották az olvasót; az utóbbit, éppen mert a máról beszélnek, elnézték volna nekik.

A politikai irodalomból — nézetem szerint — túl sokat, gyakran erőszakos eszközökkel és a fokozatosság elvének betartása nélkül kaptak az olvasók. Az új kormányprogram után az ellenhatást — más, a könyvtáron kívüli tényezők mellett — ez váltotta ki.

A könyvtári propaganda és ajánló munka — bár kétségtelenül jószándékú volt — általában nem ellensúlyozta, hanem gyakran még erősítette az állomány egyoldalúságából eredő hibákat. A könyvtárosok, igen helyesen, törekedtek arra, hogy az olvasók több politikai, ismeretterjesztő művet kölcsönözzenek ki, de nem mindig a legjobb módszerrel. Gyakori volt, hogy két szépirodalmi műhöz — akár akarta az olvasó, akár nem — kiadtak neki egy politikai, vagy ismeretterjesztő könyvet is. Vagy olyan regényeket is rátküldtek az olvasóra, amelyeket az — különböző okokból — nem kívánt és olvasatlanul hozott vissza. Voltak könyvtárosok, akik kulturált módszerekkel törekedtek állományuk jobb kihasználására, arra, hogy a kevéssé, vagy az egyáltalán nem keresett könyvek is forogjanak. De ezek munkáját sem koronázhatta teljes siker, éppen mert nem megfelelő összetételű állományra épült.

Máshol az ellenkező végletbe estek: az állományoknak csak egy töredékét kölcsönözték, azt, amit maguktól vittek az olvasók; több helyt valamiféle »melegkönyv«-mozgalom alakult ki, az éppen visszahozott könyvet nyomták az olvasó kezébe. Így a tényleges forgalmi állomány még szűkebbé, s a könyvtáros — lemondva irányítói szerepéről — az olvasókat mechanikusan kiszolgáló eszközzé vált. Ez további torzulásokhoz vezetett.

A kormányprogram után az eddignél nagyobb erővel tört ki az emberekből a szórakozás utáni vágy. Hogy a dolgozók szórakozni is akarnak — ez a világ legtermészetesebb dolga. De sokan csak szórakozni akartak és a regényekben is a pusztá szórakozást keresték. A Jókai-láz is erre mutat. A zugkölcsönzők megélénkült tevékenysége szintén. A mai irodalomtól való — bizonyos mértékű — elfordulásban is ez tükröződött.

Ebben a jelenségben — a többi közt — könyvtári munkánk is ludas. A kormányprogram előtti időkben könyvtári propagandánk túlzott mértékben hangsúlyozta a könyv nevelő, tanító, oktató szerepét és nem beszélt arról, hogy a jó könyv gyönyörködést és szórakoztat is. Az úgy-

nevezett szórakoztató irodalmat egyszerű elvonással, *elhallgatással*, kísérelték meg legyőzni és nem harcban, nem felvilágosító munkával, meggyőzéssel. Így az olvasók ízlésének megváltozása, ha széleskörű volt is, nem volt elég mélyreható, elég szilárd. Az első adódó alkalommal sokan visszafordultak a »szórakoztató« műfajokhoz. Az új olvasók és a fiatalok — akik nem ismerték ezt a fajta irodalmat, úgy is mondhatjuk: nem voltak beoltva ellene — kezdtek rákapni. Olvasmányait, vagy olvasmányaik egy részét nem a közkönyvtárakból szerezték be — ott ilyesmit nem találhattak —, hanem »magánkönyvtárakból«.

Kétségtelen, ha könyvtárainkban több klasszikust s általában nagyobb választékot találnak — kevesebben és kisebb mértékben kísérlük meg olvasmányaikat más úton beszerezni. Bizonyítja ezt könyvtárainknak az utóbbi esztendőben erősen fellendült forgalma.

1953-tól kezdve könyvkiadásunk ugyanis pótolni kezdte korábbi mulasztásait. Ma már nem nevezhető egyoldalúnak. Ennek eredményei a könyvtárakban — természetesen — valamivel később kezdtek csak megmutatkozni. A korábbi, helytelen állományösszetétel az elmúlt esztendőben sokat javult. Sok képzetesebb, műveltebb könyvtáros került a kölcsönzőpultok mögé, a régié is nagyot fejlődtek. A sajtókritikák is kezdik visszaszerezni az olvasók már-már megingott bizalmát. Mindennek eredményeképp a könyvtári propaganda és agitáció lényegesen kiterjedtebb és összehasonlíthatatlanul jobb lett.

Bátran megállapíthatjuk, hogy a negatív jelenségek ellenére — a könyvtári munka az utóbbi másfél esztendőben nem romlott, hanem javult és — történetileg szemlélve — az olvasók ízlése sem fejlődött vissza.

A meggondoloztatónak nevezett jelenségek — ha átmenetileg kedvezőtleneknek tűnnek is — kétségtelenül a fejlődéssel járó tünetek. A könyvtárosoknak azonban ezt a helyes folyamatot siettetniük kell, arra törekedve, hogy a kilengések minél kisebbek legyenek.

A könyvtárak állománya egvcsapásra nem tehető tökéletessé. A helyes arányok elérésének fő eszköze a szerzeményezés. Ez pénzügyi és egyéb okok miatt nem megy túl gyorsan. Valamit a fölös példányszámú könyvek kivonásával és átcsoportosításával is lehet javítani. Legáltalában a szembeálló, az olvasót bosszantó és ellenhatásra készítő hibákat el lehet vele tüntetni.

Egyre fontosabbá válik a könyvtáros felvilágosító, nevelő tevékenysége. A

múltban előfordult durva hibáknak, az erőszakos, őszintétlen ajánlásoknak ma már nem igen akad nyoma. Inkább az olvasók helytelenül értelmezett igényeinek kritikátlan kielégítése kapott lábra. Sok könyvtáros mind a szerzeményezésénél (politikai művek vásárlásától való tartózkodás, kizárólag klasszikusok beszerzése stb.), mind a kölcsönzésnél (az ajánló munka teljes beszűntetése, vagy az olvasókra bízása) a legelmaradottabb olvasók uszályába került és csak vélt, felületi igényeket elégít ki és nem valóságosakat.

A könyvtári olvasók túlnyomó többsége ma nem bódító mákonvt keres a könyvekben. A regényekből is a valóságot és a valóságnak magasabb fokát: az igazságot akarja megismerni — művészi formában. Súlyosan tévednek azok, akik úgy vélik, hogy az új kormányprogram valamiféle »panem et circenses«-t — megmagyarítva: patkószeget és esztrádműsort — akar a népmek nyújtani, mert annak erre van szüksége. Természetesen a dolgozók jól akarnak élni, de eziránt való igényükkel egyidőben és szinte azonos erővel jelentkezik a tudás utáni vágyuk. Ezt nemcsak a felszínes könyvek elutasítása bizonyítja, hanem az is, hogy a klasszikusok között is a legkiválóbb remekírók örvendenek a legnagyobb kedveltségnek; az is, hogy a szovjet írók közül Gorkij, Solohov, A. Tolsztoj, Erenburg, Fagyjev művei iránt lamkadatlan az érdeklődés és a magyarok közül is azokat olvassák legszívesebben, akik a leghívebben ábrázolták a valóságot.

A könyvtárosoknak ezt a valódi igényt kell felébreszteniök azokban is, akik át-

menetileg elfordultak a tartalmas irodalomtól, vagy akiknek nem volt módjukban azzal megismerkedni. A ponyva és az úgynevezett szórakoztató irodalom ellen azzal, hogy hallgatunk róla, lehetetlen harcolni. Könyvtársainknak állandó és rendszeres felvilágosító munkát kell végezniök. Ebben azonban folyóiratainknak is támogatniok kell őket. A mai magyar és szovjet irodalomhoz a klasszikusoktól egyenes és folytonos út vezetett. Helyes, ha az olvasó is végigjárja ezt az utat. De nagy hiba már, ha mondjuk Jókainál elakad. Itt kell segítenie a könyvtárosnak. A fokozatosság elvét betartva és mindig csak magyarázó, de sohasem kioktató szóval, ajánlania olyan műveket, amelyek az olvasót átvezetik mai íróinkhoz. Ami a kritikára áll, áll a könyvtárosra is: őszintének kell lennie. A művek feldicsérése nem vezet jóra, míg, ha az ajánlásnál a könyv gyengéire is rámutat, megszerzi az olvasó bizalmát, ami nélkül nevelőmunka nem lehetséges. A politikai műveknél is a legfontosabbnak tartom a fokozatosság elvének betartását. Az olvasók túlnyomó többsége riportokon, szórakoztató formában megírt politikai könyveken (például a Szikra »Érdekes könyvek« sorozatán) keresztül jut el a magasabbrendű, elvontabb ideológiai irodalomhoz.

Bevezetőmben az állomány helyes összetételének fontosságát hangsúlyoztam. Szeretném ismételten felhívni a figyelmet arra, hogy az olvasók igényei kielégítésének, eszei és izlésbeli fejlesztésének ez és csak ez lehet az alapja.

ZOLNAY VILMOS

VIZSGÁZNAK AZ ÉPÍTŐIPARI SZAKSZÉRVIZET KÖNYVTÁROSAI

Az Építők Szakszervezete már többször bebizonyította, hogy a könyvtári kezdeményezések terén mindig a legelső között van. Például az építőipar megváltozott körülményeinek hatására azonnal átszervezte hálózatát, ezzel példát mutatott a többi szakszervezeteknek is az új, megfelelőbb könyvtári szervezet kialakítására. Tapasztalataikról novemberi számunkban már beszámoltak. (Kazimíry György: Területi könyvtárak létesítése az építőiparban.)

A közelmúltban ismét jelentős vállalkozásba fogtak: megkezdték — az állami könyvtárak minimum-vizsgálathoz hasonlóan — könyvtárosaik szakmai vizsgáztatását. A vizsgának három fokozata van: alap-, közép- és felsőfokú. Az első vizsgák december 28—30-án már le is zajlottak és ez alkalommal az ipar 30 főhivatású könyvtárosa közül 26 könyvtáros szakszervezeti könyvébe írták be, hogy az építőipari könyvtárosok szakmai vizsgájának első fokozatát megszerezték.

A szakszervezet elnökségének határozata értelmében minden főhivatású könyvtáros köteles vizsgázn.

(Később a társadalmi munkában dolgozó könyvtárosok képzését is meg fogják oldani.) Az elnökség a tananyagot úgy szabta meg, hogy abban az általános szakmai ismeretanyagot — melyet a Sallai-könyvből tanulnak a könyvtárosok — az építőipari könyvtárak szervezeteire vonatkozó sajátos tudnivalókkal egészítették ki. A vizsgarendszer alapja a magántanulás, az útmutatót és a kötelező irodalom jegyzékét előre megküldték a könyvtárosoknak. Maga a vizsga részben szóbeli, részben írásbeli, s gyakorlatlaltal van egybekötve. (Könyvek leltározása, feldolgozása.)

Az Építők Szakszervezetének könyvtári munkája az öntevékenység terén példaképpen állítható a többi szakszervezet elé is. Az eseményekhez való alkalmazkodás, a feladatok felismerése és a szükséges intézkedések gyors végrehajtása jellemzi irányító tevékenységüket. Nem várnak központi rendelkezésre — amelyek gyakran késnek —, sőt épp az ő kezdeményezéseik sikere, tapasztalataik adhatnak alkalmas lámpontot a készülő központi rendelkezések számára is.